

WYŻSZE KSZTAŁCENIE ROLNICZE W POLSCE OD OKRESU II RZECZYPOSPOLITEJ – HISTORIA I WYZWANIA W EPOCE GLOBALNEJ

Joanna WYLEŻAŁEK, Emilia PALANKIEWICZ-MITRUT

Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie

ABSTRAKT

Artykuł stanowi refleksję nad ewolucją wyższego kształcenia rolniczego w Polsce od okresu II Rzeczypospolitej oraz jego znaczeniem w kontekście przemian społeczno-gospodarczych i procesów globalnych. Perspektywa historyczna pozwala ukazać wielowymiarową rolę edukacji rolniczej jako czynnika modernizacji wsi, rozwoju społecznego oraz kształtowania kapitału ludzkiego. Przemiany ustrojowe po 1989 roku oraz procesy globalizacji doprowadziły do zmiany uwarunkowań funkcjonowania sektora rolnego, czego konsekwencją stał się spadek zainteresowania kształceniem rolniczym przy jednoczesnym wzroście zapotrzebowania na wysoko wykwalifikowane kadry. Współczesne tendencje związane z uprzemysłowieniem rolnictwa, zmianami preferencji konsumenckich oraz założeniami Wspólnej Polityki Rolnej Unii Europejskiej wskazują na rosnące znaczenie produkcji ekologicznej i zrównoważonej. W tym kontekście kształcenie rolnicze wymaga redefinicji w kierunku modelu interdyscyplinarnego, integrującego wiedzę technologiczną, środowiskową, ekonomiczną i społeczną. Podkreślono także znaczenie edukacji w przeciwdziałaniu marginalizacji obszarów wiejskich oraz wzmacnianiu ich potencjału rozwojowego jako istotnego warunku trwałej modernizacji i konkurencyjności sektora rolnego.

Słowa kluczowe: wyższe kształcenie rolnicze, perspektywa historyczna, edukacja, wspólna polityka rolna, globalizacja, postulaty edukacyjne

WPROWADZENIE

Kształcenie rolnicze na poziomie wyższym odgrywa w Polsce istotną rolę zarówno w kontekście rozwoju obszarów wiejskich, jak i przygotowania specjalistycznych kadr dla sektora rolno-spożywczego. Jego historia pokazuje, że edukacja w tym obszarze nie ograniczała się wyłącznie do przekazywania wiedzy teoretycznej i praktycznej, lecz stanowiła narzędzie wspierające postęp społeczny, gospodarczy oraz kulturowy wsi.

Celem artykułu jest przedstawienie historii kształcenia rolniczego w Polsce od okresu II Rzeczypospolitej po czasy współczesne oraz prezentacja wyzwań, jakie stoją przed edukacją rolniczą po transformacji ustrojowej w 1989 roku i wprowadzeniu mechanizmów rynkowych, a także w związku z procesami globalizacji, które postawiły przed szkolnictwem wyższym nowe wyzwania – spadek zainteresowania kierunkami rolniczymi oraz konieczność dostosowania programów kształcenia do najnowszych technologii i wymagań dynamicznego rynku pracy.

W artykule dokonano próby odpowiedzi na pytania, jakich kompetencji, umiejętności i wiedzy wymaga współczesne rolnictwo oraz na jakie potrzeby w związku z tym powinna odpowiadać obecnie edukacja rolnicza. W rozważaniach nie pominęto potrzeb społecznych, takich jak wyrównywanie szans edukacyjnych młodzieży z rodzin wiejskich, kształtowanie świadomości ekologicznej oraz wzmacnianie tożsamości lokalnej.

Zwrócono również uwagę na coraz większe znaczenie łączenia tradycyjnych metod nauczania z nowoczesnymi rozwiązaniami dydaktycznymi, w tym projektami interdyscyplinarnymi, zajęciami praktycznymi oraz elementami edukacji aksjologicznej.

Wobec globalnych przemian w rolnictwie, takich jak zmieniające się preferencje konsumenckie, rosnące znaczenie produkcji ekologicznej czy wymogi zrównoważonego rozwoju, zadaniem uczelni wyższych jest przygotowanie specjalistów zdolnych do działania w konkurencyjnym i innowacyjnym środowisku. Kształcenie rolnicze staje się więc fundamentem modernizacji gospodarstw, rozwoju wsi oraz zapewnienia bezpieczeństwa żywnościowego, harmonijnie łączącym tradycję z nowoczesnymi rozwiązaniami.

Biorąc pod uwagę cel artykułu, przedstawiono w nim historię edukacji rolniczej od czasów II Rzeczypospolitej do okresu transformacji ustrojowej w Polsce oraz uwarunkowania spadku zainteresowania kształceniem rolniczym po 1989 roku, a także sytuację rolnictwa i kształcenia rolniczego w obliczu wyzwań globalizacji.

KSZTAŁCENIE AGRARNE W II RZECZYPOSPOLITEJ

Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości w 1918 roku krajowy system szkolny stanął przed wieloma wyzwaniami, wynikającymi zarówno z niestabilnej sytuacji politycznej, jak i skutków okresu zaborów (Gąsiorowski, 2014, s. 65). W tym samym roku w Warszawie powstała Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego (SGGW), wywodząca się z Instytutu Agronomicznego w Marymoncie założonego

w 1816 roku – najstarszej uczelni rolniczej w kraju i czwartej w Europie. Stała się ona w pełni ukształtowaną wyższą szkołą rolnictwa w niepodległym państwie (Wieczorek, 1976, s. 17). Od początku swojej działalności zajmowała się problematyką wychowania do pracy w rolnictwie, a nad jej kierunkiem merytorycznym czuwali m.in. Władysław Grabski oraz Wiktor Bronikowski, który sformułował pojęcie „agronomii społecznej”. Termin ten określał oddziaływanie wychowawczo-oświatowe na rolnika, mające prowadzić do podniesienia poziomu kultury materialnej i społecznej wsi (Bronikowski, 1938).

W okresie II Rzeczypospolitej, gdy modernizacja rolnictwa była traktowana jako fundament gospodarki narodowej, kształcenie agrarne stało się jednym z kluczowych elementów polityki oświatowej państwa. Ze względu na nierównomierny rozwój szkolnictwa w 1918 roku na terenach byłego Królestwa Polskiego funkcjonowało zaledwie 16 szkół, a na pozostałych obszarach Polski 17 (*Rocznik Gospodarski na rok 1938: czyli poradnik informacyjny [...] z kalendarzem i wykazem targów i jarmarków*, s. 112, za: Grabińska, 2004), co skłoniło władze do podjęcia systemowych działań na rzecz odbudowy i unowocześnienia tej formy edukacji. Rozwój szkolnictwa rolniczego traktowano nie tylko jako instrument podnoszenia poziomu wiedzy zawodowej, lecz także jako środek wspierania społecznego i ekonomicznego awansu mieszkańców wsi.

Istotną rolę odegrała ustawa z 9 lipca 1920 r. o ludowych szkołach rolniczych, która zobowiązywała Ministra Rolnictwa i Dóbr Publicznych, przy udziale samorządu terytorialnego, do utworzenia w ciągu 20 lat po dwóch szkół (męskiej i żeńskiej) w każdym powiecie, i przekazania 245 ośrodków rolnych na cele dydaktyczne (Dz.U. 1920 nr 76, poz. 436). W rezultacie w 1937 roku funkcjonowało już 165 szkół ludowych, w tym 153 rolnicze, dziewięć ogrodniczych i trzy leśne, głównie roczne lub dwuzimowe, uzupełnione placówkami specjalistycznymi (chmielarskimi, drobiarskimi czy mleczarskimi) z 11-miesięcznym programem nauczania (*Rocznik Gospodarski na rok 1938* – dane o liczbie szkół ludowych, rolniczych, ogrodniczych i leśnych, por. Grabińska, 2004, s. 84–85). Orędownikami takiego modelu byli pedagodzy oraz ekonomiści wsi, w tym przedstawiciele Towarzystwa Oświaty Rolniczej, którzy podkreślali konieczność ścisłego łączenia kształcenia teoretycznego z praktyką dostosowaną do kalendarza prac polowych.

Od 1926 roku coraz większego znaczenia nabierała pozaszkolna edukacja rolnicza, która umożliwiała młodzieży wiejskiej zdobywanie praktycznych umiejętności poza formalnym systemem szkolnym. Przełomowym krokiem okazała się ustawa z 11 marca 1932 r., która przekształciła 11-miesięczne szkoły ludowe w placówki przysposobienia rolniczego (Dz.U. 1932 nr 37, poz. 318). Szkoły uznano za instytucje niższego stopnia, o wyraźnie praktycznym charakterze, przygotowujące młodych ludzi do pracy w gospodarstwach rolnych. Mimo wprowadzenia jednolitego ustroju szkolnictwa placówki te pozostawiono pod nadzorem Ministra Rolnictwa i Reform Rolnych, podkreślając ich specyficzną rolę w systemie edukacyjnym kraju. Równocześnie rozwijały się uniwersytety ludowe, których w 1938 roku funkcjonowało 15, oraz średnie szkoły rolnicze, obejmujące 18 liceów i gimnazjów. System szkolny

wspierały także liczne organizacje społeczne i zawodowe, takie jak kółka rolnicze czy izby rolnicze, które popularyzowały nowoczesne metody gospodarowania oraz podnosiły poziom kultury agrarnej wsi.

Rozwój szkolnictwa rolniczego do 1939 roku pokazuje, że jego kształt był efektem zarówno działań środowisk naukowych, jak i inicjatyw społecznych oraz państwowych. Kształcenie w tym zakresie nie ograniczało się jedynie do przekazywania wiedzy zawodowej, lecz obejmowało również formowanie postaw obywatelskich i etycznych traktujących pracę jako istotny element rozwoju społecznego i gospodarczego kraju oraz jako cel życiowy człowieka (Jakubiak, 2017, s. 55). Z powyższego przeglądu wynika, że pomimo ograniczeń finansowych system przygotowania rolniczego w II Rzeczypospolitej odgrywał ważną rolę w modernizacji wsi, łącząc naukę praktyczną z elementami wychowania patriotycznego. Przygotowanie młodzieży wiejskiej do prowadzenia gospodarstw, oparte na połączeniu praktyki z podstawami teoretycznymi, stanowiło istotny etap kształtowania polskiego modelu edukacji rolniczej.

EDUKACJA ROLNICZA W OKRESIE POLSKI LUDOWEJ

Po zakończeniu II wojny światowej polskie rolnictwo stanęło w obliczu ogromnych wyzwań. Zniszczenia wojenne, potrzeba odbudowy wsi i wdrożenia nowych metod produkcji wymagały dobrze wykształconych kadr. Kształcenie rolnicze nie było już jedynie nauką o ziemi i hodowli zwierząt – stawało się narzędziem modernizacji wsi, a zarazem sposobem na społeczny awans mieszkańców terenów wiejskich. Absolwenci szkół rolniczych mieli być gotowi do pracy w państwowych gospodarstwach rolnych, spółdzielniach oraz instytucjach administracyjnych, realizując cele państwa centralnie planowanego.

W tym okresie wyższe szkolnictwo rolnicze przeszło dynamiczny rozwój. Istniejące przed wojną placówki zostały rozbudowane, a programy studiów dostosowane do potrzeb gospodarki planowej. Szczególne znaczenie miała Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie, która stała się wiodącym ośrodkiem kształcenia i badań w zakresie nauk rolniczych. Równolegle rozwijały się wyższe szkoły i akademie rolnicze w Krakowie, Poznaniu, Wrocławiu, Lublinie, Olsztynie i Szczecinie. Kształcono w nich specjalistów z zakresu rolnictwa, zootechniki, mechanizacji, melioracji, ogrodnictwa oraz technologii przetwórstwa rolno-spożywczego (Popiński, 2017, s. 104).

Charakter kształcenia rolniczego w PRL był ściśle pragmatyczny, a więc ukierunkowany na praktyczne zastosowanie wiedzy oraz przygotowanie absolwentów do realnych potrzeb rynku pracy i państwowych struktur organizacyjnych. Programy studiów koncentrowały się przede wszystkim na przygotowaniu do pracy w sektorze uspołecznionym – zwłaszcza w państwowych gospodarstwach rolnych oraz instytucjach związanych z rolnictwem. Wykształcenie rolnicze postrzegano jako stabilną i racjonalną ścieżkę zawodową, szczególnie atrakcyjną dla młodzieży ze środowisk wiejskich. Szkolnictwo pełniło wówczas funkcję nie tylko edukacyjną, lecz także ideologiczną i społeczną, wspierając przemiany struktury społecznej wsi oraz kształ-

tując nowy model rolnika-fachowca (Wieczorek, 1967, s. 122). Istotną rolę odgrywało silne powiązanie edukacji z rynkiem pracy. W realiach gospodarki planowej absolwenci studiów mogli liczyć na zatrudnienie zgodne z kwalifikacjami, co sprzyjało utrzymywaniu się względnie stałego zainteresowania kierunkami rolniczymi aż do końca lat 80. XX wieku.

SPADEK ZAINTERESOWANIA KSZTAŁCENIEM ROLNICZYM PO 1989 ROKU

Po 1989 roku sytuacja uległa zasadniczej zmianie. Transformacja ustrojowa, wprowadzenie mechanizmów rynkowych, globalizacja oraz procesy urbanizacyjne wpłynęły na sposób postrzegania rolnictwa i zawodów z nim związanych. W efekcie obserwuje się systematyczny spadek zainteresowania studiami rolniczymi, co stało się wyzwaniem zarówno dla uczelni wyższych, jak i sektora rolno-spożywczego. Należy podkreślić, że wyższe szkolnictwo rolnicze znalazło się w szczególnie trudnej sytuacji. Likwidacja państwowych gospodarstw rolnych oraz zmiana mechanizmów zatrudnienia sprawiły, że kierunki związane z produkcją rolniczą – takie jak rolnictwo, zootechnika oraz technika rolnicza i leśna – zaczęły stopniowo tracić na popularności. Zwiększyło się natomiast zainteresowanie kierunkami powiązanymi z otoczeniem rolnictwa, takimi jak technologia żywności i żywienie człowieka, ekonomia rolnictwa czy inżynieria środowiska (Stypiński, 2015, s. 99–100). Równocześnie ograniczenie środków budżetowych oraz rezygnacja z centralnego sterowania rekrutacją wprowadziły element konkurencji między uczelniami. W rezultacie placówki musiały unowocześniać programy nauczania i dostosowywać je zarówno do oczekiwań studentów, jak i wymagań rynku pracy. Zmiany społeczne i demograficzne również miały istotny wpływ na spadek popularności kształcenia rolniczego. Migracje młodzieży do miast, zmniejszająca się liczba mieszkańców wsi oraz rosnące aspiracje edukacyjne rodzin sprawiły, że studia rolnicze przestały być postrzegane jako atrakcyjna forma awansu społecznego. Wiele młodych osób traktowało wybór kierunków niezwiązanych z rolnictwem jako próbę zerwania z tradycyjnym modelem życia wiejskiego. Paradoksalnie spadek popularności studiów rolniczych nastąpił w momencie, gdy sektor rolno-spożywczy zaczął zgłaszać rosnące zapotrzebowanie na wysoko wykwalifikowanych specjalistów. Nowoczesne rolnictwo coraz częściej opiera się na technologii, innowacjach i specjalistycznej wiedzy, dlatego brak absolwentów może w dłuższej perspektywie osłabić konkurencyjność tego sektora.

W latach 2001–2005 w uczelniach rolniczych zachodziły istotne zmiany, ogólna liczba osób studiujących wzrosła bowiem o 18,6% – z 89,4 tys. do 106,0 tys., a liczba absolwentów o 25,1% – z 14,4 tys. do 18,0 tys. (Pasewicz i in., 2009, s. 57). Jednak po tym okresie nastąpił już wyraźny spadek zainteresowania studiami, co odzwierciedlało zmieniające się wybory edukacyjne młodych ludzi po transformacji ustrojowej. Jak pokazują dane zawarte w tabeli 1, w roku akademickim 2004/2005 studiowało 107 384 osób, a w kolejnym roku 2005/2006 liczba ta wzrosła nieznacznie, bo do 107 696. Od tego momentu utrzymywał się stały trend malejącej liczby

studentów – w roku akademickim 2006/2007 wynosiła ona 91 997, w 2007/2008 spadła do 89 735, w latach 2010/2011 i 2011/2012 oscylowała wokół 80 000, by w roku 2015/2016 zmniejszyła się do 70 792 osób.

Tabela 1. Liczba studentów w uczelniach rolniczych (2004/2005 – 2015/2016)

Rok akademicki	Liczba studentów
2004/05	107 384
2005/06	107 696
2006/07	91 997
2007/08	89 735
2008/09	85 000
2009/10	82 500
2010/11	80 000
2011/12	80 000
2012/13	78 000
2013/14	75 500
2014/15	73 500
2015/16	70 792

Źródło: opracowanie własne na podstawie (Student News, 2026, dostęp: 11.02.2026)

Porównując powyższe zestawienia z okresem Polski Ludowej, należy zwrócić uwagę na wyraźną różnicę w popularności studiów rolniczych. Dawniej szkolnictwo rolnicze cieszyło się wysoką rangą, stabilnym zainteresowaniem młodzieży, a także przewidywalnością rynku pracy. Po 1989 roku likwidacja państwowych gospodarstw rolnych, wprowadzenie mechanizmów rynkowych oraz zmiany społeczno-ustrojowe sprawiły, że kierunki związane z rolnictwem stały się mniej atrakcyjne. Równoczesne upowszechnienie studiów wyższych, zwłaszcza tych o charakterze ogólnouniwersyteckim, przyczyniło się do deprecjacji szkolnictwa zawodowego i marginalizacji edukacji praktycznej, obejmującej m.in. nauki rolnicze. W konsekwencji zmieniła się struktura kształcenia wyższego – często oderwana od realnych potrzeb rynku pracy. Dążenie do masowego dostępu do wykształcenia wyższego, mające na celu umożliwienie studiowania jak największej liczbie młodzieży, doprowadziło do zjawiska określanego jako „inflacja dyplomu” (Melosik, 2015, s. 19). Ukończenie studiów niezawodowych, dawniej postrzegane jako klucz do kariery, dziś pełni głównie funkcję symboliczną, a upowszechnienie edukacji ogólnej wpłynęło na spadek zainteresowania kształceniem zawodowym, w tym dalsze obniżenie rangi kierunków rolniczych.

Warto mieć na uwadze, że współczesne rolnictwo wymaga coraz bardziej wykwalifikowanych specjalistów, co uwypukla wyzwania stojące przed szkolnictwem rolniczym. W związku z powyższym niezbędne jest wprowadzanie nowych kierunków studiów oraz programów kształcenia z innowacyjnymi rozwiązaniami

dydaktycznymi. Pozwoli to właściwie ukierunkować wybory edukacyjne młodzieży – ku zdobywaniu konkretnych kwalifikacji zawodowych, gdyż nie można zbudować silnej gospodarki narodowej bez dobrze zorganizowanego systemu przygotowania kadr (Szlosek, 2012, s. 38). W rolnictwie ma to szczególne znaczenie, ponieważ współczesne gospodarstwa potrzebują specjalistów nie tylko w zakresie produkcji rolnej, lecz także zarządzania, ochrony środowiska, nowoczesnych technologii, precyzyjnej agrotechniki czy przetwórstwa rolno-spożywczego. W sektorze rolnym pojawiają się nowe technologie, które umożliwiają wdrażanie innowacyjnych praktyk wykraczających poza tradycyjną wiedzę i metody analogowe, ze szczególnym uwzględnieniem sztucznej inteligencji, automatyzacji, robotyzacji oraz cyfryzacji. Dlatego tak istotne jest podnoszenie kwalifikacji i umiejętności cyfrowych poprzez włączanie tematyki technologii 4.0 do programów kształcenia dla pracowników sektora, obejmującego szkoły rolnicze, studentów, wykładowców akademickich oraz doradców rolniczych (Kordowska i in., 2023, s. 85). Działania te przyczynią się nie tylko do odbudowy prestiżu kształcenia rolniczego, lecz także do lepszego dostosowania kompetencji absolwentów do dynamicznie zmieniających się wymagań rzeczywistości zawodowej.

SYTUACJA ROLNICTWA WOBEC ZMIAN GLOBALNYCH – TENDENCJE

Rynek rolny zarówno w Polsce, jak i na świecie ulega zmianom globalnym, podobnie jak wszystkie elementy infrastruktury politycznej, ekonomicznej i kulturowej. Sytuacja na rynku rolnym jest konsekwencją procesów politycznych, które mają zmierzać do utworzenia nowej struktury globalnego wpływu. Miliarderzy i duże fundusze zwiększają zainteresowanie ziemią rolną jako zabezpieczeniem aktywów, uzyskując tym samym zdolność wpływu na politykę rolną i na regulację cen żywności. Z jednej strony zgodnie z założeniami unifikacji życia społecznego i kontroli społecznej na szeroką skalę, stanowiącymi konsekwencję globalnej kumulacji kapitału, obserwujemy próbę zmonopolizowania i kontroli rynku rolnego, co może stanowić niebezpieczne narzędzie globalnego zarządzania, jednak z drugiej strony pojawiają się systemowe postulaty dywersyfikacji zasobów i specjalizacji rynku rolnego mające chronić system społeczny przed światowymi kryzysami. W ekonomicznej analizie funkcji polskiego rolnictwa wobec procesów globalizacji już kilka lat temu można było przeczytać, że: „Potencjał produkcyjny rolnictwa wykorzystywany jest do osiągnięcia korzyści ekonomicznych, a nie do poprawy żywienia ludności świata. Tym samym globalizacja niekoniecznie sprzyja rozwiązywaniu globalnego problemu żywnościowego” (Sobiecki, 2007, s. 16). Akcentowana również przez Komisję Europejską niestabilność geopolityczna, rosnące napięcia handlowe oraz zmienność klimatyczna (Komisja Europejska, 2025a), obok zmienności popytu w krajach rozwiniętych związanej ze zmianami preferencji żywieniowych wynikającymi ze wzrostu świadomości żywieniowej i z potrzeb starzejących się społeczeństw, stanowią podstawowe wyzwania dla rolnictwa. W najnowszym raporcie UE

o rynkach rolnych *EU Agricultural Outlook 2025–2035* opublikowanym 16 grudnia 2025 r. przedstawiono tendencje konsumenckie oraz perspektywę polityki rolnej na najbliższe dziesięć lat (Komisja Europejska, 2025b). Prognozuje się między innymi, że produkcja mięsa, z wyjątkiem drobiu, będzie stopniowo spadać w związku ze zmieniającymi się preferencjami konsumentów i kurczącymi się stadami. Jednocześnie oczekuje się wzrostu poziomu produkcji upraw roślin oleistych i strączkowych, zwłaszcza wysokobiałkowych. Zestawienie danych z raportu z planami Wspólnej Polityki Rolnej (WPR) na okres po 2027 roku (Komisja Europejska, 2025c) wskazuje na zakres działań, które należy podjąć w celu rozwoju sektora rolniczego w kolejnych latach. Pozwala też ukierunkować obszar kształcenia rolniczego na przyszłościową perspektywę. Z planów WPR wynika, że po 2027 roku występować będzie obszarowe wsparcie dochodu lub strategii biznesowych rolników prowadzących gospodarstwa rolne w zakresie działań rolno-środowiskowych oraz inwestycyjnych, takich jak: modernizacja, dywersyfikacja lub stosowanie nowych praktyk i technologii. W planach tych występuje nadal wsparcie kryzysowe. WPR przewiduje także nowy Fundusz Konkurencyjności, który wesprze badania naukowe i innowacje w sektorze rolnym. Utworzenie tego funduszu stanowi szansę na pozyskiwanie dodatkowych środków na badania przez uczelnie rolnicze. Istotną informacją, która zmienia podejście do upraw rolniczych, zachęcając do prowadzenia małych, ale ekologicznych gospodarstw, jest gwarantowana płatność obszarowa, która będzie kierowana do rolników prowadzących własne uprawy. Ma to dotyczyć zwłaszcza młodych rolników i jest traktowane jako zachęta do prowadzenia własnej produkcji rolnej, z preferowaniem małych i mieszanych gospodarstw rolnych. Wsparcie dla wielkich gospodarstw rolnych ma być natomiast ograniczone kwotowo, co ma zapewnić bardziej sprawiedliwy podział dofinansowania. Koncepcja taka wpisuje się w postulaty redystrybucji kapitału i sprawiedliwego podziału zasobów formułowane od końca ubiegłego stulecia przez wielu światowych socjologów i ekonomistów (Giddens, 2009; Stiglitz, 2004). Podejmowanie decyzji o ukierunkowywaniu produkcji rolnej na produkcję ekologiczną istotne jest również w kontekście konieczności ograniczania przez gospodarstwa rolne w UE zarówno emisji gazów cieplarnianych, jak i nadwyżki azotu, co wskazuje na stopniową poprawę efektywności środowiskowej sektora i jest zbieżne z koniecznością wprowadzenia do nauczania akademickiego edukacji ekologicznej rozumianej w holistyczny i interdyscyplinarny sposób. Oprócz przeglądu ram prawnych WPR dokonuje się rewizji innych przepisów w rozporządzeniu w sprawie wspólnej organizacji rynków rolnych w celu ich dostosowania do zmian w sektorze, między innymi w zakresie: 1) promocji zdrowego odżywiania oraz produktów lokalnych w ramach unijnych programów dla szkół, aby uczyć dzieci, skąd się bierze żywność; 2) stworzenia nowego sektora roślin wysokobiałkowych dla wzmocnienia łańcucha wartości na szczeblu regionalnym, krajowym i transnarodowym; 3) wprowadzenia w przyszłości norm handlowych dotyczących wysokobiałkowych roślin, mięsa i sera, w tym w zakresie wskazania miejsca ich pochodzenia; 4) poprawy dostępności dostaw produktów rolnych w sytuacjach nadzwyczajnych (Komisja Europejska, 2025c).

Jednak w obliczu uprzemysłowienia rolnictwa związanego z dążeniem do globalnej kontroli rynku rolnego masowa produkcja rolna staje się coraz mniej kontrolowalna i przewidywalna zarówno w aspekcie technologii produkcji, jak i dystrybucji produktów również w sytuacjach kryzysowych. Potrzeba dywersyfikacji produkcji rolnej i wzrost świadomości żywieniowej społeczeństwa pozwalają prognozować, że produkty ekologiczne produkowane na lokalnym rynku i dostępne w krótkich łańcuchach dostaw będą coraz bardziej poszukiwanym towarem. Z tej perspektywy istotna jest wiedza o kształtującej się globalnej tendencji, czyli kolejnym „przejściu żywieniowym” przebiegającym na szeroką skalę w związku z rozwojem społecznym. Pojęcie „przejście żywieniowe” zostało wprowadzone do literatury naukowej przez Barry’ego M. Popkina w celu określenia momentów przełomowych dla rozwoju ludzkości. Wyróżnił on pięć etapów przejścia żywieniowego. Obecnie społeczeństwo znajduje się na etapie przejścia z masowego wytwarzania żywności powodującego rozwój chorób cywilizacyjnych (dietozależnych) do zmian zachowań żywieniowych motywowanych głównie troską o zdrowie i długowieczność oraz środowisko naturalne (Popkin, 2008). Niewątpliwie następuje pod tym względem zmiana świadomościowa. Dla polskiego rolnictwa i obszarów wiejskich, które w dużej mierze zachowały nadal tradycje rolnicze, obecna transformacja, a zwłaszcza zmiany w tendencjach żywieniowych odzwierciedlone w dyrektywach WPR, oznaczają szansę dynamicznego wejścia na rynek rolny z produkcją zindywidualizowaną, ekologiczną i wyspecjalizowaną, odpowiadającą prognozowanym potrzebom rynkowym. Dla zoptymalizowania ekologicznej produkcji rolnej i obniżenia kosztów produkcji niezbędna jest nowoczesna interdyscyplinarna edukacja rolnicza oraz wprowadzanie do gospodarstw rolnych najnowszych rozwiązań technologicznych.

POTRZEBY SPOŁECZNE I WYZWANIA DLA EDUKACJI ROLNICZEJ

Współczesne globalne zmiany przebiegające na skalę masową wzmacniają potrzeby edukacyjne, których realizacja umożliwi transformację wsi w kierunku nowoczesności i innowacyjności przy jednoczesnym zachowaniu szacunku dla dorobku kulturowego społeczności lokalnych. Do najważniejszych potrzeb społecznych, które powinna uwzględniać współczesna edukacja rolnicza, należy zaliczyć: 1) potrzebę wzmacniania kapitału ludzkiego na polskich wsiach – wykształcenie warunkuje innowacyjność i zmiany modernizacyjne w polskim rolnictwie zwiększające efektywność pracy; 2) potrzebę powrotu zainteresowania młodzieży wiedzą rolniczą oraz przyrodniczą – zmniejsza się liczba studentów na uczelniach rolniczych i przyrodniczych; 3) potrzebę wyrównywania szans edukacyjnych młodzieży z rodzin wiejskich – niski kapitał edukacyjny i ekonomiczny jest dziedziczony społecznie; 4) potrzebę edukacji aksjologicznej zapobiegającej depopulacji i dezagraryzacji – dotyczy ona wzmacniania i kształtowanie poczucia tożsamości lokalnej i związku z ziemią zarówno jako czynnikiem pracy, jak i wartością (por. Chałas, 2012); 5) potrzebę zmiany negatywnego stereotypu rolnictwa – początkowo jako działalności

prowadzonej na terenach kulturowo zapóźnionych, następnie jako działalności odpowiedzialnej za degradację środowiska i zawłaszczanie przyrody (MRiRW, 2022, s. 81–84).

Zasadniczą potrzebą społeczną, która powinna zostać uwzględniona podczas projektowania zmian w obszarze edukacji rolniczej, jest wzmacnianie kapitału ludzkiego na polskich wsiach. Zgodnie z badaniami Głównego Urzędu Statystycznego w Polsce mieszkańcy wsi z wykształceniem wyższym stanowili w 2021 roku 16,6% ogółu ludności wiejskiej (w tym 3,55% z wykształceniem rolniczym), a z wykształceniem średnim (łącznie z policealnym): 30,4% (w tym 12,93% z wykształceniem rolniczym). Nadal ok. 19,0% ludności wiejskiej to osoby z co najwyżej wykształceniem podstawowym (GUS, 2022).

Tymczasem wyniki prowadzonych badań ujawniają, że **istnieje związek pomiędzy wykształceniem rolników a efektywnością ekonomiczną gospodarstw**. Dane DG AGRI (Directorate-General for Agriculture and Rural Development) stanowią podstawę określania wartości ekonomicznej gospodarstw rolnych, gdzie miarą jest ESU (European Size Unit): 1 ESU = 1200 EUR. Zgodnie z przyjętą taktyką obliczeniową najwyższe wartości osiągają gospodarstwa z regionów niemieckiego i holenderskiego (14 jednostek o przeciętnej wartości przekraczającej 100 ESU). Regiony te należą również do grupy państw, w których występuje najwyższy udział kierowników gospodarstw rolnych z wykształceniem rolniczym (Niemcy, kraje Beneluksu, Francja). Najniższe wskaźniki osiągają gospodarstwa z nowych krajów członkowskich UE: Rumunii, Bułgarii i południowo-wschodniej Polski, mające sporadycznie wartość przekraczającą 100 ESU (w warunkach polskich za istotne ekonomicznie uznaje się gospodarstwa rolne o wartości co najmniej 4 ESU). W przypadku regionów europejskich istnieje zatem silna współzależność pomiędzy kierunkowym wykształceniem kierowników gospodarstw rolnych a wielkością ekonomiczną prowadzonych przez nich gospodarstw. Na tle UE Polska charakteryzuje się średnim poziomem wykształcenia rolników przy niskiej sile ekonomicznej gospodarstw rolnych (DG AGRI) (Czapiewski, 2020, s. 35–50). Zwiększenie poziomu wykształcenia rolników powinno zatem wzmocnić siłę ekonomiczną gospodarstw rolnych.

Kolejna potrzeba społeczna związana ze wzmacnianiem kapitału społecznego polskiej wsi dotyczy konieczności powrotu zainteresowania młodzieży wiedzą rolniczą i przyrodniczą. Może się to odbyć tylko dzięki tworzeniu innowacyjnych kierunków studiów rolniczych zawierających interdyscyplinarne komponenty edukacyjne z nowoczesnymi rozwiązaniami technologicznymi. Istotne jest również unowocześnienie programów kształcenia w szkolnictwie na poziomie średnim, ponieważ nowatorskie programy kształcenia stanowią zachętę do dalszej edukacji. Tymczasem w 2000 roku technika rolnicze i leśne skończyło ok. 9 tys. absolwentów, a w roku 2025 liczba ta zmniejszyła się o ponad 70% i wynosiła 2,5 tys. (GUS, 2026). Wśród uwarunkowań spadku liczby absolwentów w technikach leśnych i rolniczych wymienia się, obok niżu demograficznego, wzrost popularności liceów ogólnokształcących oraz spadek zainteresowania kształceniem zawodowym i tech-

nicznym oraz rolnictwem. Niski odsetek absolwentów edukacji rolniczej i leśnej na poziomie średnim może stanowić jeden z czynników warunkujących spadek zainteresowania kierunkami rolniczymi na uczelniach profilowanych (tabele 2 i 3), co ma duże znaczenie dla budowania strategii dynamicznego rozwoju obszarów wiejskich w przyszłości.

Tabela 2. Liczba studentów na pięciu uczelniach rolniczych (SGGW w Warszawie, Uniwersytet Rolniczy w Krakowie, Uniwersytet Przyrodniczy w Lublinie, Uniwersytet Przyrodniczy we Wrocławiu, Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu)

Rok	Liczba studentów
2019	47 029
2020	46 330
2021	44 786
2022	42 884
2023	41 591
2024	41 279

Źródło: opracowanie własne na podstawie (System POL-on, 2026, dostęp: 11.02.2026)

Tabela 3. Liczba osób studiujących nauki rolnicze na pięciu uczelniach rolniczych (2019–2024)

Rok	Liczba studentów
2019	27 998
2020	26 837
2021	25 547
2022	19 440
2023	18 068
2024	17 565

Źródło: opracowanie własne na podstawie (System POL-on, 2026, dostęp: 11.02.2026)

Spadek liczby studentów na uczelniach rolniczych, wynikający między innymi z dostosowywania się uniwersytetów do zmian ustawowych wprowadzających współczynnik studencko-doktorancki, jest nieproporcjonalnie większy w stosunku do ogólnego spadku liczby studentów, co wymaga działań mających na celu wprowadzenie zmian systemowych. Kolejnym wyzwaniem jest potrzeba wyrównywania szans edukacyjnych młodzieży z rodzin wiejskich. Uwzględniając fakt, że nadal ok. 19,0% ludności wiejskiej to osoby z co najwyżej wykształceniem podstawowym, często z niskim kapitałem ekonomicznym, należy przeciwdziałać „dziedziczeniu” przez dzieci i młodzież stylu życia opartego na niskim kapitale edukacyjnym i wyuczonej bezradności, ponieważ wiąże się to z późniejszym ubóstwem. Najwyższe

wskaźniki ubóstwa¹ występowały na początku lat 20. XXI wieku w: 1) gospodarstwach domowych rolników (w porównaniu do pozostałych grup społeczno-ekonomicznych): ubóstwo skrajne – 13,5%, ubóstwo relatywne – 28,7%, ubóstwo ustawowe – 23,5%; 2) na polskich wsiach (w porównaniu do innych miejsc zamieszkania): ubóstwo skrajne – 9,5%, ubóstwo relatywne – 19,9%, ubóstwo ustawowe – 15,8%; 3) w makroregionie wschodnim (woj. lubelskie, podkarpackie, podlaskie – głównie tereny rolnicze): ubóstwo skrajne – 8,0%, ubóstwo relatywne – 17,4%, ubóstwo ustawowe – 13,5%; 4) w gospodarstwach, w których głowa rodziny miała co najwyżej wykształcenie gimnazjalne: ubóstwo skrajne – 11,9%, ubóstwo relatywne – 23,3%, ubóstwo ustawowe – 17,8% (GUS, 2021, s. 29–32).

Wykształcenie jest jednym z najważniejszych czynników różnicujących zagrożenie ubóstwem: im wyższe wykształcenie, tym niższy poziom tego zagrożenia. Przywrócenie zainteresowania edukacją rolniczą i stworzenie warunków do edukacji dzieciom z rodzin ubogich powinny się łączyć z edukacją aksjologiczną, co może zapobiegać depopulacji i dezagraryzacji społeczności wiejskich, które są kolejnymi wyzwaniami społecznymi. Wzmocnienie poczucia tożsamości lokalnej, powrót do traktowania ziemi nie tylko jako czynnika pracy, ale również wartości, szacunek dla lokalnych tradycji i obyczajów to elementy dziedzictwa kulturowego, które powinny stać się częścią programów edukacyjnych na każdym poziomie nauczania. To również najskuteczniejszy sposób budowania wspólnoty lokalnej i wzmacniania lokalnego środowiska społecznego. Początek lat 20. wiąże się z problemem depopulacji dotyczącym głównie obszarów wiejskich w Polsce centralnej, przede wszystkim pogranicza województwa mazowieckiego i kujawsko-pomorskiego, podlaskiego oraz warmińsko-mazurskiego, Pomorza Środkowego, a także wschodniej części woj. lubelskiego i zachodniej woj. podlaskiego (Wilkin i Hałasiewicz, 2020, s. 33–34). Są to obszary o stosunkowo małej gęstości zaludnienia, a odpływ mieszkańców do miast zmniejsza ją jeszcze bardziej (struktura demograficzna to głównie ludzie starsi). Innym problemem polskiej wsi jest jej dezagraryzacja, a więc spadek znaczenia działalności rolniczej w zatrudnieniu i dochodach ludności wiejskiej, co stanowi w dużej mierze konsekwencję globalnej polityki rolnej, która czyni dotychczasową produkcję rolną coraz mniej opłacalną. Według danych GUS w 2024 roku dochody z gospodarstw indywidualnych w rolnictwie stanowiły tylko 3,3% całkowitych dochodów gospodarstw domowych na wsi, chociaż duży odsetek w dochodach gospodarstw rolników – ok. 58% (GUS, 2025). Polska wieś traci swój rolniczy charakter, co jest obecnie niekorzystną gospodarczo i społecznie tendencją.

¹ Podstawę wyznaczania **granicy ubóstwa skrajnego** stanowi minimum egzystencji szacowane przez Instytut Pracy i Spraw Socjalnych (IPiSS). Kategoria minimum egzystencji wyznacza bardzo niski poziom zaspokojenia potrzeb. Konsumpcja poniżej tego poziomu utrudnia przeżycie i stanowi zagrożenie dla psychofizycznego rozwoju człowieka.

Przyjęcie **relatywnej granicy ubóstwa** na poziomie 50% kwoty, którą średnio w miesiącu wydają gospodarstwa domowe w Polsce, umożliwia wyodrębnienie tych gospodarstw i osób, których poziom konsumpcji znacząco odbiega od poziomu przeciętnego.

Poziom **ustawowej granicy ubóstwa** odpowiada wartościom progów dochodowych, które zgodnie z obowiązującymi przepisami (tzn. ustawą z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej i stosownymi rozporządzeniami do niej) uprawniają do ubiegania się o świadczenie pieniężne z pomocy społecznej.

Proces migracji mieszkańców wsi do miast i dezagraryzacja stanowią istotny problem w sytuacji rosnącej potrzeby utrzymania bezpieczeństwa żywnościowego. Z powyższych wyzwań wynika kolejne, a więc potrzeba zmiany stereotypu rolnictwa, które po transformacji ustrojowej postrzegane było jako działalność niezorganizowana i nienowoczesna, a obecnie obwiniane jest często za degradację środowiska oraz zawłaszczanie przyrody. Zmiana postrzegania rolnictwa na rzecz sektora nowoczesnego, przyjaznego przyrodzie i człowiekowi (MRiRW, 2022, s. 81–84) powinna się odbywać poprzez włączanie do programu nauczania zarówno na poziomie średnim, jak i wyższym edukacji ekologicznej oraz wiedzy informatycznej wykorzystywanej w nowoczesnych gospodarstwach rolnych. W świetle uprzemysłowienia rolnictwa jego tradycyjne formy mogą stanowić ekologiczną alternatywę dla właścicieli małych gospodarstw i dla gospodarstw rodzinnych. Zmiana nastawienia do możliwości produkcyjnych wymaga jednak działań edukacyjnych, ponieważ wiedza ma kluczowe znaczenie dla rozwoju gospodarki wiejskiej.

POSTULATY EDUKACYJNE – NOWOCZESNE KSZTAŁCENIE ROLNICZE

Żeby sprostać globalnym wyzwaniom, współczesna edukacja rolnicza musi być projektem interdyscyplinarnym, obejmującym zarówno wiedzę biologiczną, chemiczną, techniczną, technologiczną, informatyczną, jak i ekonomiczną czy socjologiczną, a także edukację aksjologiczną i etykę. Kształcenie interdyscyplinarne powinno się rozpoczynać już na poziomie szkoły średniej, co mogą zapewnić innowacyjne licea akademickie działające przy uczelniach rolniczych, tak aby na poziomie szkół wyższych można było rekrutować młodzież² przygotowaną do dalszej edukacji. W związku z oczekiwaniami edukacyjnymi młodzieży wynikającymi z większej świadomości własnych potrzeb i wzrostu indywidualizmu program kształcenia oraz nowe modele dydaktyczne powinny: 1) personalizować proces uczenia się, 2) wzmacniać odpowiedzialność za własne uczenie, 3) kształtować wartości poznawcze, środowiskowe i lokalne oraz personalne, 4) umożliwiać osiągnięcie doskonałości i biegłości w ramach własnego potencjału i osobistego talentu, 5) budować nową jakość relacji między studentami a nauczycielami akademickimi. Globalizacja, zwłaszcza wśród młodych ludzi w społeczeństwach rozwiniętych, wzmacnia postawy indywidualizmu, który stawia człowieka w centrum, podkreślając jego autonomię oraz prawo do własnych poglądów i niezależnego działania. W indywidualizmie jednostka jest najwyższym dobrem, a jej samorealizacja stanowi priorytet. Wydaje się jednak, że postawy te nie są obecnie przeciwieństwem postaw kolektywnych, jak wskazywano kilka lat temu, ale raczej podstawą kształtowania indywidualnego stosunku do siebie i świata, który nie wyklucza kolektywnego działania, pod warunkiem że wynika ono z potrzeby własnej, a nie z poczucia obowiązku czy obawy przed sankcjami. Właśnie dlatego studenci powinni być włączeni w edukację aksjologiczną i za pomocą metod projektowych uczyć się szacunku dla społeczności lokalnych i siebie samych oraz

² Projekt takich liceów został przedstawiony w 2022 roku w Instytucie Badań Edukacyjnych.

szacunku do ziemi, jako istotnych aspektów dziedzictwa kulturowego. Międzywydziałowe zajęcia oparte na interdyscyplinarności i metodzie projektu, zorientowane na aktywność edukacyjną i praktyczną, dynamizujące aktywność społeczno-kulturalną, a także wirtualny kampus z zajęciami eksperckimi on-line umożliwiającymi dostęp do ekspertów z kraju i zagranicy oraz współpracę w krajowych i międzynarodowych zespołach projektowych pozwolą połączyć tradycję z nowoczesnością w sposób dynamizujący rozwój indywidualny, a w rezultacie rozwój społeczny. Dzięki włączeniu w organizację procesów edukacyjnych personalizacji, rozumianej również jako dostępność dla osób ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, angażowanie studentów w doświadczanie i eksperymentowanie oraz praca zespołowa powinny się stać znakomitą narzędziem odnajdywania własnego potencjału i budowania kreatywności. W obliczu wyzwań współczesnego świata kształcenie akademickie musi zawierać edukację ekologiczną umożliwiającą opanowanie określonego rodzaju wiedzy, kształtującą umysł i wyobraźnię, ukazującą nierozdzielną człowieka i środowiska (Kozuchowski, 2007, s. 20). Jest to niezbędny element współczesnego, nowoczesnego i holistycznego podejścia do człowieka oraz jego otoczenia społecznego i środowiskowego. Cele edukacji środowiskowej zostały określone już w latach 60. ubiegłego wieku w dokumentach końcowych Konferencji Narodów Zjednoczonych *Środowisko i Rozwój* jako: kształcenie świadomości odnoszącej się do ekonomicznych, społecznych, politycznych i ekologicznych współzależności na obszarach wiejskich i miejskich, tworzenie warunków umożliwiających przyswojenie wiedzy, wartości, postaw zaangażowania i umiejętności potrzebnych do ochrony i poprawy środowiska oraz tworzenie nowych wzorców zachowań indywidualnych, grupowych i całego społeczeństwa w odniesieniu do środowiska społecznego i przyrodniczego (Stopp i in., 1969, s. 30–31).

Tak rozumiana edukacja daje szansę na realizację podstawowych postulatów edukacji rolniczej zmierzających do:

1. poprawy poziomu wykształcenia ludności wiejskiej oraz specjalizacji rolniczej (zarówno na średnim poziomie edukacji, jak i wyższym),
2. wzmacniania potencjału naukowo-badawczego w obszarze polskiego rolnictwa,
3. wyrównywania szans edukacyjnych młodzieży z regionów wiejskich i małych miast, zwłaszcza pochodzącej z rodzin z niskim kapitałem majątkowym i edukacyjnym,
4. nadania wykształceniu rolniczemu oraz przyrodniczemu charakteru proekologicznego z edukacją aksjologiczną w wymiarze personalnym i lokalnym,
5. odejścia od standaryzacji i uniformizacji wyborów edukacyjnych poprzez wspieranie indywidualnych talentów oraz pracę w atmosferze sprzyjającej rozwojowi indywidualnego potencjału i zainteresowań,
6. kreowania liderów społecznych aktywizujących rozwój gospodarczy obszarów wiejskich.

Nowoczesny model kształcenia rolniczego daje ogromne możliwości współpracy uniwersytetów z otoczeniem społeczno-gospodarczym oraz szansę na zdynamizowanie rozwoju społecznego, wymaga jednak zmiany systemowej w kierunku kształcenia interdyscyplinarnego, uwzględniającego wieloaspektowość zagadnień edukacyjnych.

ZAKOŃCZENIE

Rolnictwo i edukacja rolnicza stoją obecnie w przededniu zmian, które stanowią dla nich dużą szansę, związaną m.in. z rosnącą potrzebą zdrowego odżywiania jako cechy charakterystycznej dla kolejnego „przejścia żywieniowego”. Polskie gospodarstwa rolne nie stosują chemicznych środków ochrony roślin na skalę charakterystyczną dla rolnictwa przemysłowego, które zdominowało rynki żywnościowe. Polska skorzystała również z prawa UE (Dyrektywa 2015/412/UE) pozwalającego państwom członkowskim wprowadzić zakaz upraw GMO, a następnie wdrożyła ten zakaz do prawa krajowego, dzięki czemu żywność modyfikowana genetycznie nie jest w naszym kraju produkowana. Działania postulowane w WPR po 2027 roku stają się więc naturalną drogą rozwoju krajowego rolnictwa w świetle istniejących w Polsce warunków środowiskowych i prawnych. Interdyscyplinarna i nowoczesna edukacja akademicka przygotowująca młodzież do podjęcia działań w kierunku sprostania oczekiwaniom konsumenckim wynikającym ze wzrostu świadomości ekologicznej i zdrowotnej jest szansą na powrót zainteresowania edukacją rolniczą i rozwój polskiego rolnictwa.

Podjęcie działań w kierunku przygotowania programów edukacji rolniczej w Polsce uwzględniających tendencje i potrzeby społeczne oraz rynkowe związane ze wzrostem świadomości zdrowotnej i ekologicznej, a także priorytetów określonych w WPR po 2027 roku stanowi podstawowe zadanie nowoczesnych uniwersytetów rolniczych. W procesie kształcenia powinny one zarówno uwzględniać potrzebę edukacji aksjologicznej związanej z tradycjami rolniczymi, jak i korzystać z nowoczesnych technologii, wybiegając tym samym w przyszłość edukacji akademickiej.

Bibliografia

Literatura naukowa

- Bronikowski, W. (1938). *Agrografia społeczna jako środek polityki rolniczej*. Państwowy Instytut Naukowy Gospodarstwa Wiejskiego.
- Chalas, K. (2012). *Optimalizacja szans edukacyjnych młodzieży gimnazjalnej – perspektywa aksjologiczna. Badania w działaniu: z doświadczeń Towarzystwa Gimnazjów Poszukujących z Małych Miast i Wsi*. Fundacja Programów Pomocy dla Rolnictwa FAPA.
- Czapiewski, K. (2020). Kompetencje rolników a efektywność ekonomiczna gospodarstw – przestrzenne konteksty relacji. *Studia Obszarów Wiejskich*, 57, 35–50.
- Gąsiorowski, A. (2014). Z dziejów szkolnictwa polskiego na Wileńszczyźnie w latach międzywojennych. *Komunikaty Warmińsko-Mazurskie*, 283(1), 65–88.
- Giddens, A. (2009). *Europa w epoce globalnej*. Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Grabińska, Z. (2004). Zarys rozwoju oświaty rolniczej w Polsce do 1939. *Szkice Podlaskie*, 12, 81–86.
- Jakubiak, K. (2017). Od idei pracy w wychowaniu człowieka, poprzez wiedzę o pracy, do pedagogiki pracy w dziejach polskiej myśli naukowej. W: R. Gerlach, R. Tomaszewska-Lipiec (red.), *Wokół podstawowych zagadnień pedagogiki pracy* (s. 38–60). Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego.

- Kordowska, M., Baranowski, M., Pisarek, J., Ziemacki, Z. (2023). *Rolnictwo 4.0. Identyfikacja trendów technologicznych*. Narodowe Centrum Badań i Rozwoju (NCBR). https://www.ksowplus.pl/files/Innowacje/Rolnictwo_4.0.pdf
- Kożuchowski, L. (2007). Świadomość ekologiczna wyzwaniem dla edukacji. W: A. Malinowski, A. Zandecki (red.), *Środowisko, młodzież, zdrowie* (s. 20).
- Melosik, Z. (2015). Edukacja a stratyfikacja społeczna. W: K. Błasińska, S. Pasikowski, G. Piekarski, J. Ratkowska-Pasikowska (red.), *Nierówności społeczne. W trosce o otwarcie horyzontów edukacji* (s. 15–33). Fundacja Instytut Równowagi Społeczno-Ekonomicznej.
- Pasewicz, W., Słabońska, T., Świtłyk, M. (2009). Ocena kształcenia w publicznych uczelniach rolniczych w latach 2001–2005. *Zagadnienia Ekonomiki Rolnej*, 1(109), 57–72.
- Popiński, K. (2017). Wyższe szkolnictwo rolnicze jako narzędzie przekształcania i rozwoju wsi polskiej w latach 1945–1989. *Społeczeństwo i Ekonomia/Society and Economics*, 1(7), 102–117.
- Popkin, B. M. (2008). *The World Is Fat: The fads, trends, policies, and products that are fattening the human race*. Avery Publishing Group.
- Sobiecki, R. (2007). *Globalizacja a funkcje polskiego rolnictwa*. SGH.
- Stiglitz, J. E. (2004). *Globalizacja*. Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Stopp, W. B. i in. (1969). The concept of environmental education. *Journal of Environmental Education*, 1(1), 30–31.
- Stypiński, P. (2015). Current higher agricultural education in Poland – threats and challenges (Case studies: Europe 2). W: I. Romagosa, M. Navarro, S. Heath, A. López Francos (red.), *Agricultural higher education in the 21st century: a global challenge in knowledge transfer to meet world demands for food security and sustainability* (s. 97–104). CIHEAM Options Méditerranéennes – Série A (113).
- Szłosek, F. (2012). Kształcenie zawodowe w Polsce na początku XXI wieku. *Szkoła – Zawód – Praca*, 4, 36–43.
- Wieczorek, T. (1976). *Historia szkolnictwa rolniczego w Polsce*. Wydawnictwo SGGW-AR.
- Wilkin, J., Hałasiewicz, A. (red.). (2020). *Polska wieś 2020. Raport o stanie wsi*. Fundacja na rzecz Rozwoju Polskiego Rolnictwa. <https://www.fdpa.org.pl/uploads/templates/Wies2020.pdf>

Akty prawne

- Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2015/412 z dnia 11 marca 2015 r. w sprawie zmiany dyrektywy 2001/18/WE w zakresie umożliwienia państwom członkowskim ograniczenia lub zakazu uprawy organizmów zmodyfikowanych genetycznie (GMO) na swoim terytorium, art. 26b ust. 1. Dz.U. UE L 68 z 13.03.2015.
- Ustawa z 9 lipca 1920 r. o ludowych szkołach rolniczych. Dz.U. 1920 nr 76, poz. 436.
- Ustawa z 11 marca 1932 r. o ustroju szkolnictwa. Dz.U. 1932 nr 37, poz. 318.

Dokumenty i raporty

- GUS. (2021). *Ubóstwo w Polsce w latach 2019 i 2020*. Główny Urząd Statystyczny. https://stat.gov.pl/files/gfx/portalinformacyjny/pl/defaultaktualnosci/5487/1/10/1/ubostwo_w_polsce_w_latach_2019_i_2020_2.pdf
- GUS. (2022). *Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2021*. Główny Urząd Statystyczny. https://stat.gov.pl/files/gfx/portalinformacyjny/pl/defaultaktualnosci/6494/2/1/1/ludnosc_wedlug_ceil_spolecznych_-_wyniki_wstepne_nsp_2021.pdf

- GUS. (2025). *Polska w liczbach 2025*. Główny Urząd Statystyczny. https://stat.gov.pl/download/gfx/portalinformacyjny/pl/defaultaktualnosci/5501/14/18/1/polska_w_liczbach_2025_v2.pdf
- GUS. (2026). *Dane przeglądowe*. Główny Urząd Statystyczny. <https://stat.gov.pl>
- Komisja Europejska. (2025). *Krótkoterminowe perspektywy rynków rolnych UE: Odporność w obliczu niestabilności geopolitycznej i zmienności klimatycznej*. Dyrekcja Generalna ds. Rolnictwa i Rozwoju Obszarów Wiejskich. https://agriculture.ec.europa.eu/media/news/short-term-outlook-eu-agricultural-markets-resilience-amid-geopolitical-instabilities-and-climatic-2025-07-28_en
- Komisja Europejska. (2025b). *Perspektywa rolnicza UE na lata 2025–2035*. Dyrekcja Generalna ds. Rolnictwa i Rozwoju Obszarów Wsi. https://agriculture.ec.europa.eu/media/news/eu-agricultural-outlook-2025-35-eu-agriculture-navigates-challenges-while-embracing-opportunities-2025-12-16_en
- Komisja Europejska. (2025). *Nowy rozdział w historii WPR*. Dyrekcja Generalna ds. Rolnictwa i Rozwoju Obszarów Wiejskich. https://agriculture.ec.europa.eu/media/news/next-chapter-cap-2025-07-17_en
- Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi [MRiRW]. (2022). *Polska wieś i rolnictwo 2022. Raport z badania*. <https://www.gov.pl/web/rolnictwo/polska-wies-i-rolnictwo>

Źródła internetowe

- Student NEWS. (2026). *Studia rolnicze w liczbach*. <https://studia.studentnews.pl/s/3152/75462-Studia-rolnicze-w-liczbach.htm>
- System POL-on (2006). *Dane dotyczące szkolnictwa wyższego w Polsce*. Ośrodek Przetwarzania Informacji – Państwowy Instytut Badawczy. <https://polon.nauka.gov.pl>

HIGHER AGRICULTURAL EDUCATION IN POLAND SINCE THE SECOND REPUBLIC – HISTORY AND GLOBAL CHALLENGES

ABSTRACT

The article reflects on the development of higher agricultural education in Poland from the era of the Second Republic, examining its role amid socio-economic transformations and global trends. Adopting a historical perspective highlights the multifaceted importance of agricultural education as a driver of rural modernization, social development, and human capital formation. The political and systemic changes following 1989, together with globalization, have reshaped the agricultural sector, resulting in a decline of interest in agricultural studies, even as the demand for highly skilled professionals continues to grow. Current trends – shaped by agricultural industrialization, shifting consumer preferences, and the European Union's Common Agricultural Policy – underscore the rising significance of organic and sustainable production. In this context, agricultural education must be redefined toward an interdisciplinary model that integrates technological, environmental, economic, and social

knowledge. The article also emphasizes the role of education in combating rural marginalization and enhancing the developmental potential of rural areas, which is essential for the long-term modernization and competitiveness of the agricultural sector.

Keywords: higher agricultural education, historical perspective, education, Common Agricultural Policy, globalization, educational challenges